

60 år med valgforskning – hva har vi lært?

Bernt Aardal

Professor

Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo

E-post: bernt.aardal@stv.uio.no

Født 1950. Dr. philos. (Universitetet i Oslo, 1993).

SAMMENDRAG¹

I 2017 er det 60 år siden Stein Rokkan, Henry Valen og deres medarbeidere gjennomførte den første norske valgundersøkelsen. På bred basis tok man sikte på å studere politiske partier, rekruttering, velgeratferd og mediens betydning. Ambisjonene – både teoretisk og empirisk – var store. Det ble samlet inn et stort landsdekkende datamateriale i tillegg til nærstudier av fire lokalsamfunn i stavangerområdet. Det store verket basert på det landsomfattende materialet ble imidlertid aldri skrevet. Derimot ble Henry Valens bok *Political Parties in Norway* (med Daniel Katz) – basert på lokalundersøkelsene – en statsvitenskapelig klassiker. Surveydelen av det opprinnelige forskningsopplegget er blitt stående som det varige resultatet gjennom Valgforskningsprogrammet ved Institutt for samfunnsforskning. I dag er dette ett av norsk samfunnsforskningens lengstvarende forskningsprosjekter, bestående av 14 landsrepresentative undersøkelser med mer enn 25 000 intervjuer. I denne artikkelen gis det en oversikt over dette forskningsprogrammet med vekt på sentrale teoretiske perspektiver og tolkningsrammer. Artikkelen gir gjennom dette et bidrag til den statsvitenskapelige faghistorien.

Nøkkelord

Valgforskningsprogrammet, velgerstudier, surveyforskning, statsvitenskapelig faghistorie

1. Foredrag holdt på den 25. nasjonale fagkonferansen i statsvitenskap, Universitetet i Stavanger, 4. januar 2017. Foredraget bygger også på tidligere omtaler av Valgforskningsprogrammet ved Institutt for samfunnsforskning (se Valen 1974; Valen & Aardal 1994; Valen 1995, 1999; Valen & Aardal 2000; Aardal & Valen 2001; Valen 2006; Aardal 2014). Takk til Arild Stubhaug for lån av dokumenter fra Stein Rokkans arkiv (Boks Ed:1) ved Statsarkivet i Bergen.

ABSTRACT

Sixty years have passed since Stein Rokkan, Henry Valen and their collaborators instigated the first Norwegian election study. In a comprehensive manner they intended to study political parties, political recruitment, voting behavior and the role of mass media. The ambitions – both theoretical and empirical – were great. They collected a considerable amount of nationwide data in addition to an in-depth study of four local communities in the Stavanger area. However, the planned major publication, a book tentatively named *Elections in Norway*, was never published. On the other hand, Henry Valen's book *Political Parties in Norway* (with Daniel Katz) became a disciplinary classic. The survey part of the original project turned out to be the lasting result of the initial project, through The Norwegian National Election Studies at the Institute for Social Research. This is now one of the longest lasting social science research projects in Norway, consisting of 14 nationwide surveys and more than 25 000 interviews. This article gives an overview of the program, focusing on theoretical perspectives and interpretative frameworks. Thus, the article contributes to the intellectual history of political science in Norway.

Keywords

The Norwegian National Election Studies, voting behavior, survey research, intellectual history of political science

DE ALLER FØRSTE VALGUNDERSØKELSENE

Den 7. oktober 1957 var det stortingsvalg i Norge. Det var et spesielt valg. For det første gjorde Arbeiderpartiet sitt beste valg noensinne med 48,3 prosent av stemmene, og fikk med det rent flertall på Stortinget. For det andre ble valgkampinnspurten avlyst fordi kong Haakon døde to uker før valget. For det tredje ble det for første gang gjennomført en undersøkelse der man på bred basis studerte partier, politisk rekruttering, velgere og medier.

Den aller første form for valgforskning var det geografene som stod for. Allerede på 1800-tallet fattet de interesse for variasjoner i partienes oppslutning mellom landsdeler og lokalsamfunn, slik de kunne avleses i de offisielle valgresultatene. Ved bruk av kart viste de hvordan oppslutningen varierte etter både økonomiske, kulturelle og sosiale egenskaper ved velgernes bosted (Havstad 1882; Hansen 1899; Siegfried 1913; Øidne 1957). Svakheten ved disse analysene var naturligvis faren for økologiske feilslutninger (Robinson 1950). Det vil si at man trakk slutninger fra egenskaper ved bosted og valgkrets til individuelle holdninger og handlinger. Likevel videreførte senere valgforskere interessen for geografiske variasjoner, men da med data der man kunne koble egenskaper ved de to nivåene.

Den første velgerundersøkelsen basert på individdata i Norge fant sted i 1949 under ledelse av den amerikanske samfunnsforskeren Paul F. Lazarsfeld fra Columbia-universitetet i New York. Lazarsfelds formål var ikke først og fremst å studere velgerne, men heller

samfunnsmessige virkninger av arbeiderpartiregjerings planøkonomi.² Det ble samlet inn et stort datamateriale, blant annet innholdsanalyser av avisenes dekning av økonomiske spørsmål, intervjuet sentrale beslutningstakere og undersøkte hvordan priskontroll og rasjonering ble gjennomført i praksis. I tillegg ble det gjennomført en landsrepresentativ befolkningsundersøkelse der man var opptatt av sammenhengen mellom synet på den økonomiske politikken og stemmegivning.³ Lazarsfelds assistent Allen Barton brukte data fra denne undersøkelsen i sin doktoravhandling i 1954, men ellers ble ikke resultatene allment kjent før Barton publiserte en artikkel om klasse og stemmegivning nesten femti år senere (Barton 1954, 1998). Bartons artikkel viser hvor viktig velgernes klassetilhørighet var for stemmegivningen like etter krigen. Samtidig viser han at det allerede da var betydelige nyanser i dette bildet. Arbeiderpartiets oppslutning strakte seg langt inn i funksjonærsjiktet, samtidig som partiet stod sterkt blant fiskere og småbrukere, og ikke bare blant arbeiderne.

Et tilløp til en norsk velgerstudie fant ellers sted i 1953. En gruppe studenter, deriblant Henry Valen, søkte om penger til en undersøkelse av stortingsvalget samme år. Forskningsrådet mente imidlertid at prosjektet ikke var godt nok forberedt og avslø søknaden (Rokkan & Valen 1957). I ettertid mente Valen at dette var en riktig beslutning (Valen & Aardal 1994:288).

EN AMBISIØS BEGYNNELSE

Så er vi kommet til det året vi feirer jubileum for, 1957. Da startet stipendiatene Stein Rokkan og Henry Valen den serien av undersøkelser som pr. i dag består av 14 landsomfattende velgerundersøkelser med over 25 000 intervjuer. I tillegg samlet de inn data om partiorganisasjoner, tillitsvalgte, kampanjemateriell, mediedekning og kjennetegn ved kommunene. Det var atskillig ungdommelig entusiasme – for ikke å si overmot – som drev verket for de to pionerene og deres mange medarbeidere.⁴ Som Valen selv uttalte mange år senere: «En del begynnerfeil var ikke til å unngå, men det ble en lærerik erfaring» (Valen 2006: 131).

Det var ingen direkte forbindelse mellom Lazarsfelds undersøkelse og Rokkan og Valens prosjekt. Men Rokkan og Valen var godt kjent med amerikansk valgforskning (med publikasjoner som Lazarsfeld et al. 1944; Berelson et al. 1954; Campbell et al. 1954). Begge to hadde lengre forskningsopphold ved Survey Research Center i Ann Arbor, Michigan, mens Daniel Katz og Angus Campbell på sin side hadde lengre opphold i Oslo.⁵

2. Dette var før Institutt for sosiologi på Universitetet i Oslo ble etablert. Lazarsfeld ble invitert av det som da het Sosiologisk Kontor på Universitetet i Oslo sammen med en gruppe privatpersoner som noen år senere (1950) stod i spissen for etableringen av Institutt for samfunnsforskning (Valen & Aardal 1994; Barton 1998).
3. Nettoutvalget i velgerundersøkelsen var relativt stort, rundt 2300 personer.
4. Det ble søkt om støtte for 13 medarbeidere fra Norges Forskningsråd. Det var trange økonomiske kår, så finansieringen fra Norges Allmenvitenskapelige forskningsråd (NAVF) holdt ikke for det ambisiøse forskningsopplegget. I tillegg fikk man støtte fra det amerikanske Social Science Research Council og Rockefeller Foundation. Fra Rockefeller Foundation fikk man utbetalt 105 000 kroner, noe som i dag tilsvarer i overkant av 1,3 millioner kroner.
5. Rokkan var i Ann Arbor høsten 1954, mens Valen var der fra 1956 til 1957. Bernt Aardal videreførte denne tradisjonen og var Visiting Scholar ved Center of Political Studies ved Institute for Social Research i perioden 1983-84.

I 1957 gikk de grundig til verks og samlet inn mange ulike typer data. De fremholdt at det ville vært «uforsvarlig i et slikt forsøk på empirisk kartlegging å satse alt på én teknikk som f.eks. intervjuundersøkelser» (Rokkan & Valen 1957). De planla analyser basert på foreliggende valgstatistikk for å studere sammenhengen mellom politiske, demografiske, sosiale og økonomiske forhold, de planla sekundæranalyser av meningsmålinger, de skulle gjennomføre en landsrepresentativ velgersurvey, de skulle innholdsanalysere partienes valgkampmaterieell og valgtaler, i tillegg til at de ville studere to lokalsamfunn mer inngående (det ble fire) (Rokkan & Valen 1957). Et tidlig utkast til «det norske verk», som var ment å bli den sentrale publikasjonen fra disse undersøkelsene, gir et godt inntrykk av ambisjonsnivået. Boken skulle bestå av opptil 25 kapitler som dekket det meste som kan tenkes å være relevant i forbindelse med valg, inkludert valgordning, medieinnhold, kandidatpersonlighet og livsstil.

En nøktern vurdering – i etterpåklokskapens klare lys – tilsier at forskningsstipendiatene og deres medarbeidere spente buen så høyt at den brast. Rokkan beskriver selv opplegget som «overambisiøst» (Rokkan 1974b). Selv om det ble publisert artikler og magistergrads-avhandlinger basert på materialet, ble den planlagte boken *Valg i Norge* aldri skrevet. Dette gikk særlig utover den landsomfattende velgersurveyen.⁶ Rokkan skrev selv at «årene etter denne første omfattende feltoperasjonen var strevsomme år: vi hadde samlet inn et enormt materiale og det tok tid før vi lærte oss å håndtere slike datamasser. Vi befant oss fremdeles på 'treskeverkstadiet' og det var et stort mas å få kjørt ut alle de komplekse tabellene vi så gjerne ville ha tak i» (Rokkan 1974a: 85).

Hvis den ambisiøse boken *Valg i Norge* hadde blitt skrevet, ville den vakt oppsikt i vide kretser. Den mangelfulle publiseringen fikk imidlertid følger. Rokkan og Valen brydde seg ikke engang å søke om penger til en ny undersøkelse av stortingsvalget i 1961. Dette valget er dermed blitt stående som et «missing link» i den lange kjeden av velgerundersøkelser.

I ettertid har studiet av velgere, politiske ledere, partier, opinion og medier blitt et fast innslag ved forskningsinstitusjoner og universiteter ikke bare i Norge, men i de fleste land med demokratiske valg. I internasjonal sammenheng var det norske Valgforskningsprogrammet tidlig ute, bare slått av amerikanerne og svenskene.

Forskningsfeltet er blitt så mangfoldig og omfattende at det er vanskelig å yte de enkelte bidrag og forskere rettferdighet hvis man skulle omtale dem alle. Selv innenfor rammen av Valgforskningsprogrammet er det ikke plass til å gå inn på alle forskningstemaer og delprosjekter. La meg likevel nevne Henry Valens og Hanne Marthe Naruds lange forskningsinnsats når det gjelder studier av politisk rekruttering og lederskap (Valen 1954; Narud 1988, 1996b; Matthews & Valen 1999; Narud & Valen 2007).

Tillat meg i stedet å streke opp noen hovedlinjer i det forskningsprogrammet som ble påbegynt ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) i 1957 og som nå markerer sitt 60-årsjubileum, men først må vi se nærmere på begynnelsen.

6. Derimot ble det publisert flere viktige artikler basert på det økologiske materialet, som f.eks. Rokkan og Valen (1962b, 1964) og Rokkan (1970).

SOSIALE PROSESSER OG INDIVIDUELLE REAKSJONER

Ambisjonsnivået var som nevnt høyt for 1957-undersøkelsen. Analysene var konsentrert om to hovedtemaer: 1) Hvilken betydning har sosiale og økonomiske endringsprosesser for den politiske utvikling? Og 2) Hvilke krefter er med på å bygge konsensus og nasjonal integrasjon? Stikkordene var «sosiale prosesser» og «individuelle reaksjoner» (Rokkan & Valen 1957). I en periode preget av politisk stabilitet var man paradoksalt nok opptatt av *dynamiske endringsprosesser*. Dette skulle bli et sentralt innslag også i senere valgforskning. Det man ikke kunne vite i 1957, var at dette stortingsvalget ble det siste stabile etterkrigsvalget. I lys av de store samfunnsendringene som har skjedd i tiden etterpå, gjør dette 1957-undersøkelsen til et interessant referansepunkt som senere utvikling kan sammenlignes med og måles mot.

Undersøkelsen i 1957 bestod av flere deler, blant annet et landsrepresentativt utvalg av velgere som ble intervjuet både før og etter valget.⁷ Det ble også bygd opp et arkiv basert på egenskaper ved kommunene. Dette var spiren til Norsk samfunnsvitenskapelige data-tjeneste (nå Norsk senter for forskningsdata, NSD) og Kommunedatabanken som er blitt oppdatert og utvidet av NSD (Nørstebø et al. 1958), men dette var bare en del av det store datamaterialet. For å kunne studere kontekstuelle betingelser for rekruttering og stemmegivning, mente Rokkan og Valen at det var nødvendig å gå dypere inn i noen utvalgte lokalsamfunn. Man var på jakt etter lokalsamfunn som var preget av sterk vekst og store endringer. Valget stod mellom Stavanger med omland og Bergen med omland. Valget av stavangerområdet ble begrunnet med at vekstraten var høyest der og at byen hadde mindre storbypreg enn Bergen. De mente også at det var lettere å definere omlandet til Stavanger (Valen 2006: 127). I tillegg til Stavanger, valgte man ut kommunene Time, Høyland og Sandnes. I disse kommunene trakk man et representativt utvalg på 1200 personer som skulle intervjues på samme måte som i den landsrepresentative undersøkelsen.⁸ I tillegg ble det gjennomført intervjuer med ledere på tre nivåer i partiene; personer med ansvar for gjennomføringen av valget i stemmekretsene, ledere på kommunenivå og ledere på fylkesnivå. Også ledere for partienes kvinne- og ungdomsorganisasjoner ble intervjuet. I alt 150 tillitsvalgte ble gjenstand for grundige intervjuer. Det ble også sendt spørreskjemaer til 726 lag og foreninger i de fire kommunene (Nørstebø et al. 1958)⁹.

Senere forskning har vist at stavangerområdet var mer typisk for mønsteret på Vestlandet enn for resten av landet. Ikke minst var polariseringen langs høyre-venstreaksen svakere enn på Østlandet og i Nord-Norge, men som Valen skriver gir Stavangerundersøkelsen likevel et «godt tidsbilde av norsk politikk på 1950- og 60-tallet. Det beretter om et stabilt samfunn der klasse- og gruppeidentifikasjoner er det dominerende trekk i konkurransen mellom partiene» (Valen 2006: 132). Både Rokkan og Valen ymtet senere frempå om at det ville vært interessant å gjenta Stavangerundersøkelsen for å kunne studere de

7. Feltarbeidet ble utført av Norsk Gallup Institutt. Bruttoutvalget var i overkant av 2000 personer. Før valget oppnådde man intervjuer med om lag 1700 personer og etter valget med om lag 1500 personer.

8. Man oppnådde intervju med 960 personer med en gang. Senere fikk 60 personer et kortere skjema, i tillegg til at man foretok om lag 200 ekstraintervjuer i en stemmekrets i Stavanger.

9. 60 prosent av foreningene svarte på skjemaene.

politiske virkningene av de store økonomiske og sosiale omstillingene som hadde funnet sted nettopp i denne regionen (Rokkan 1974b: 4; Valen 2006: 134).¹⁰

Samfunnsvitenskapelige undersøkelser var nytt ikke bare for forskerne. Det var også nytt for mange av intervjuobjektene. Det finnes et interessant notat i Stein Rokkans arkiv der intervjuerne får råd om hvordan de skal besvare spørsmål fra intervjupersonene. Hvis f.eks. intervjupersonene spør: «Kva skal det være godt for dette da? Det er så mange som fer omkring med alle slags spørsmål og skjema no for tida – eg kan ikkje skjone kva det skal være godt for». Da svares det tålmodig og pedagogisk at «det er for å samle kunnskap om det samfunnet vi alle lever i». Motspørsmål som «Jamen, veit vi ikkje nok?» blir besvart med at «det trengs kunnskap om samfunnet også, som en motvekt til den store tekniske og naturvitenskapelige utviklingen».¹¹

Som nevnt skulle analysene av det store datamaterialet publiseres i en rekke artikler og bøker. Kjente navn som Ulf Torgersen, Svennik Høyer, Knut Dahl Jacobsen (alle senere professorer), og Angus Campbell og Daniel Katz er nevnt i Rokkans utkast til innholdsfortegnelse, sammen med studentene og assistentene Erling Sæter og Guttorm Nørstebø, i tillegg til Rokkan og Valen selv (Nørstebø et al. 1958)¹². Detaljerte kapitteloversikter over hovedverket viser at man skulle ta for seg valgordning, partiorganisering, ideologi og program, nominasjon av kandidater, valgdeltakelse, stemmefordeling, stabilitet i valgatterferden, yrkesstruktur og stemmegivning, strukturendringer og mobilitet, klasseskiller og politikk, språk, religion og politikk, partiidentifikasjon, politiske stridsspørsmål, forholdet mellom partier og organisasjoner, valgkampens innhold og betydning, avisenes rolle, radiolytting, pamflettlesing, de apolitiske og apatiske, det lokale partiarbeidet i valgkampen, interesseorganisasjonenes rolle, samt sammenfattende analyser av utviklingen av det norske samfunnet mot sterkere differensiering, nedbryting av klasseskiller og økt mobilitet (Rokkan 1958, 1959).

Til tross for at Stavangerundersøkelsen bare var en del av et stort anlagt forskningsopplegg, har denne undersøkelsen fått en større plass i ettertiden enn de andre delundersøkelsene. En viktig årsak til det er at Henry Valen, sammen med den amerikanske sosialpsykologen Daniel Katz, publiserte boken, *Political Parties in Norway. A Community Study*, basert på dette materialet. Et av de mest kjente funn fra 1957-undersøkelsen, sammenhengen mellom fars yrke og stemmegivning og eget yrke og stemmegivning, er f.eks. hentet fra lokalundersøkelsen og ikke fra landsundersøkelsen (Valen & Katz 1964: 152-153, 177). Valens bok er blitt stående som en klassiker i norsk statsvitenskap, men selv den ble først publisert syv år etter datainnsamlingen.¹³

10. Valen viser i denne sammenheng til Rommetvedts og Rosenlunds analyser av de store endringer som har funnet sted i Stavanger i forbindelse med oljevirkosomhetens (Rommetvedt 1997; Rosenlund 2000).

11. Notat «Til hjelp for intervjuaren», Rokkan-arkivet.

12. Nørstebø ble senere professor i utdanningssosiologi i Trondheim.

13. Valen tok for øvrig doktorgraden på denne boken i 1966.

VALGFORSKNINGSPROGRAMMET DELES MELLOM OSLO OG BERGEN

Samarbeidet mellom Henry Valen og Stein Rokkan om valgundersøkelsene fortsatte etter at Rokkan flyttet til Bergen i 1958, først i tilknytning til Christian Michelsens institutt og senere til Universitetet i Bergen. I 1967 ble programmet delt. Rokkan og medarbeidere i Bergen tok ansvaret for utviklingen av Kommunedatabanken (som i 1970 ble overført til NSD), mens Valen og medarbeidere tok ansvaret for videreføringen av surveyforskningen (Valen 1974: 104; Aardal & Valen 2001, note 305).¹⁴ Det er først og fremst surveydelen av det opprinnelige opplegget som er videreført innenfor rammen av det som i dag kalles Valgforskningsprogrammet.

Det vil falle for langt å gå i detalj om alle forhold ved den lange serien av velgerundersøkelser, men det er viktig å understreke at det flere ganger har vært usikkert om man ville få penger til nye undersøkelser. Uten Henry Valens professorat ved Universitetet i Oslo og lønnsmidler fra Institutt for samfunnsforskning, ville det ikke vært mulig å opprettholde Valgforskningsprogrammet helt frem til i dag (Aardal & Valen 2001: 809-810).

HVA HAR VI LÆRT?

Problemstillinger og spørsmål har naturlig nok variert mye i disse årene, selv om det etter hvert ble viktig å ta vare på tidsseriene. Gjennom 60 år med velgerundersøkelser skulle man tro at vi vet det som er verdt å vite om hvordan og hvorfor norske velgere oppfører seg som de gjør. Hvis man i 1957 kunne spørre «Veit vi ikkje nok?», burde det i enda større grad være grunn til å stille dette spørsmålet i 2017.

Da Henry Valen en gang ble spurt om valgforskningens betydning, understreket han at den hadde bidratt med nye perspektiver i forståelsen av politisk atferd, men samtidig mente han at «den rent praktiske nytten av valgforskningen er begrenset» (Valen 1974: 109)! Dette er i sannhet en lite oppløftende erkjennelse etter mange års forskning, og trolig alt for beskjeden. Nå skal det tillegges at utsagnet kom på 1970-tallet i en tid da radikale krefter hevdet at valgforskningen nærmest var en fare for demokratiet. Dels fordi innsikt og kunnskap fra denne forskningen gjorde det mulig for elitene å manipulere folket, dels fordi den ga et stillestående bilde av samfunnet, og endelig fordi dens fokus på stortingsvalgene ledet oppmerksomheten bort fra de «virkelige» makthaverne. Alle «visste jo» at valgene ikke spilte noen rolle for den egentlige maktutøvelsen i samfunnet (Valen 1974: 91). Valen møtte kritikken ved å peke på at åpent tilgjengelig kunnskap kan *forhindre* manipulasjon fra elitene fordi også allmennheten får del i denne kunnskapen. Valgforskningen var heller ikke statisk som det ble hevdet, men tvert imot opptatt av de dynamiske elementene i samfunnsutviklingen. Dette aspektet ble tydeligere etter hvert som man fikk flere undersøkelser å sammenligne med. En viktig del av åpenheten skjedde for øvrig ved at man gjorde datamaterialet tilgjengelige for andre via NSD. Åpenheten bestod også i at det ble skrevet artikler og bøker på norsk, tilrettelagt både for et faglig og et allment publikum.

14. Rokkan opererer med en tredeling av programmet der den «løpende valgforskning» ledes av Valen, prosjektet «sosiale endringsprosesser og politisk utvikling» ledes av Rokkan selv, mens Per Torsvik leder «undersøkelser av media og politikk» (Rokkan 1974b:19)

Hva vet vi så om sammenhengen mellom klasse og stemmegivning, ideologi og stemmegivning, hvilken rolle spiller alder, kjønn og utdanning, hvilke partier har mest troverdighet på ulike politikkområder? Det vil føre for langt å ramse opp hovedfunn og endringer over tid. Derimot kan det være nyttig å heve blikket litt, og reflektere over hvilke overordnede tolkningsrammer og teoretiske perspektiver som har preget denne forskningen.

MICHIGANMODELLEN OG PARTIIDENTIFIKASJON

Da Rokkan og Valen startet sitt valgprosjekt i 1957 hadde de som nevnt begge et nært forhold til valgforskningsmiljøet ved Survey Research Center i Ann Arbor, Michigan. Det er derfor nærliggende å tro at de forklaringsmodeller som stod sentralt i USA også ville prege de norske velgeranalysene. Men det er ikke tilfelle. I amerikansk valgforskning kan man skille mellom to analytiske hovedretninger; dels Columbia-skolen som la til grunn en sosiologisk modell med vekt på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og stemmegivning, og dels Michigan-skolen som var mer sosialpsykologisk orientert. Valgforskerne i Michigan formulerte en modell som bestod av en årsakstrakt («funnel of causality») der faktorer som ligger langt unna valghandlingen ble plassert i den videste enden av trakten, mens faktorer som ligger nærmere valghandlingen plasseres i den trangeste enden. Det er mange ulike forhold som inkluderes i en slik modell. Fordi variabler som ligger lenger unna valghandlingen fanges opp av variabler som ligger nærmere valghandlingen, behøver man ikke ta med alle variablene i den endelige analysen. Modellen skiller mellom langsiktige faktorer som sosial klasse, gruppetilknytning, ideologi og partiidentifikasjon, og kort-siktige faktorer som egenskaper ved kandidatene, stridsspørsmål og partienes innsats når de har sittet med makten (Listhaug 1989: 340). Partiidentifikasjon er her et viktig stikkord. Dette ble sett som «et generelt mål på velgernes psykologiske orienteringer, som fungerer som et politisk stabiliserende element, både på individ- og systemnivå» (Berglund 2004: 10). Ved å se på sammenhengen mellom partiidentifikasjon og stemmegivning fikk man en svært enkel og tankeøkonomisk forklaringsmodell.¹⁵

Selv om velgernes identifikasjon med partiene er blitt målt i alle de norske valgundersøkelsene, har begrepet spilt en begrenset rolle i analysene av stemmegivning. Valen og Campbell viste tidlig at selv om partiidentifikasjon så ut til å måle det samme fenomenet i USA og Norge, var koblingen mellom sosial klasse og partiidentifikasjon på den ene side og mellom sosial klasse og stemmegivning på den andre, så sterk at det ga liten mening å anvende den amerikanske modellen på norske velgere (Angus Campbell & Valen 1961).¹⁶ Også andre europeiske valgforskere kom til at koblingen mellom partiidentifikasjon og stemmegivning var «too close for comfort» for å bruke Sören Holmbergs uttrykk (Thomasen 1976; Holmberg 1994).¹⁷ Dette forhindrer ikke at partiidentifikasjon kan være et egnet

15. Dalton og Wattenberg (2000:20) hevder i den forbindelse at «a strong case can be made that the concept of partisan identification is the most important development in modern electoral research».

16. Det forhindrer ikke at partiidentifikasjon har vært brukt som forklaring på stemmegivning også i Norge (Pettersen 1981).

17. Holmberg (1994:96) viser at korrelasjonen mellom stemmegivning og partiidentifikasjon ligger mellom 0,92 og 0,95 i Sverige i perioden 1956-1991

mål på velgernes langsiktige tilknytning til partiene, slik Frode Berglund har vist (Berglund 1994, 1997, 2003a).

ROKKAN OG VALENS SKILLELINJEMODELL

Selv om sosial struktur viste seg å spille en viktig rolle for valgfaterden i Norge, var det likevel ikke Columbiaskolens perspektiv som ble toneangivende. Giovanni Sartori har karakterisert denne tilnærmingen som «sociology of politics». Det vil si at politikken ses som en direkte følge av den sosiale strukturen (Sartori 1969). Den tilnærmingen som skulle bli sentral i de norske valgstudiene, karakteriserte Sartori derimot som «political sociology». Det vil si at det må skje en *politisk transformasjon* av den sosiale strukturen før den blir politisk relevant (Sartori 1969, 1997).¹⁸ Allerede i de første artiklene av Rokkan og Valen fra 1962 og 1964 skisseres en ny analysemodell (Rokkan & Valen 1962a, 1964). Innenfor rammene av en geografisk sentrum-periferi motsetning oppsummeres de empiriske analysene i en modell med fem skillelinjer: 1) en territoriell motsetning, 2) en sosio-kulturell motsetning (målsak og avholdssak), 3) en religiøs motsetning, 4) en økonomisk konflikt i varemarkedet, og 5) en økonomisk konflikt i arbeidsmarkedet (Rokkan & Valen 1964: 166).¹⁹

Modellen vokste frem i et vekselspill mellom teoretisering og empirisk analyse. Det var også et vekselspill mellom de to opphavsmennene. Valen beskrev det slik: «I en samtale kastet jeg fram den hypotese at de politiske partienes inntreden i lokalpolitikken måtte ha en mobiliserende virkning på velgerne. Stein var lite interessert i første omgang. Jeg laget imidlertid en tabell som viste variasjoner i valgdeltakelsen fra kommune til kommune i forhold til forekomsten av rene partilister ved kommunevalg. Da tente Stein på ideen, og i vårt neste møte hadde han maktet å plassere funnet i et teoretisk perspektiv som jeg for min del aldri hadde tenkt på» (Valen 1992: 292). I en mer generell form ble den norske skillelinjemodellen videreført i Lipset og Rokkans klassiske verk *Party Systems and Voter Alignments* (Lipset & Rokkan 1967). Til å begynne med var de empiriske analysene med noen unntak begrenset til økologiske data – i tråd med arven fra geografene.²⁰ Etter hvert ble modellen i større grad testet ut ved hjelp av individdata.²¹

18. Lipset og Rokkan formulerer det slik: «How does a sociocultural conflict get translated into an opposition between parties» (Lipset & Rokkan 1967:26).

19. I tillegg lanserte Valen noen ganger utenrikspolitikk som en selvstendig skillelinje (Converse & Valen 1971; Valen et al. 1972).

20. Det finnes noen tabeller som er hentet fra den landsomfattende velgersurveyen i 1957 i Rokkan og Valens artikler fra 1962 og 1964 (Rokkan & Valen 1962b, 1964).

21. Først av Valen i 1969 (Valen 1969) og senere av Valen og Rokkan i 1974 (Valen & Rokkan 1974).

ER SKILLELINJEMODELLEN FORTSATT RELEVANT?

Skillelinjemodellen var imidlertid uklar når det gjaldt dens teoretiske ambisjonsnivå og gyldighetsområde. Var den en beskrivelse av et bestemt historisk forløp, eller var den en modell som kunne brukes uavhengig av historisk og politisk kontekst? I polemikken med historikeren Jens Arup Seip om «modellenes tyranni» fremholdt Rokkan at Seip tydeligvis tolket hans modeller som om de var en beskrivelse av virkeligheten – «wie es eigentlich gewesen». Men Rokkan selv leste dem som begrunnelser for valg av strategi i den videre analysen (Rokkan 1975; Seip 1975). Stefano Bartolini og Peter Mair fremholder at skillelinjemodellen inneholder tre elementer: et empirisk, et normativt og et organisatorisk element (Bartolini & Mair 1990: 215). Selv om noen hevder at den sosialstrukturelle forankringen (det empiriske elementet) er en nødvendig betingelse for etableringen av en skillelinje (Bartolini & Mair 1990; Knutsen & Scarbrough 1995), har noen av oss utfordret denne tolkningen og understreket at bevisstgjøring og institusjonalisering er viktigere enn sosial forankring i dag (Aardal 1994).²² Om man velger å bruke betegnelsen cleavage, skillelinje, konfliktlinje eller dimensjon, spiller mindre rolle etter mitt syn. Innenfor rammen av Valgforskningsprogrammet har vi uansett valgt å betrakte modellen som en dynamisk modell som kan og må tilpasses nye samfunnsmessige og politiske omstendigheter. Dette er for øvrig i tråd med Rokkans eget utsagn om «maksimal åpenhet i gjennomtenkningen av modellstrukturer» (Rokkan 1975).

NYE VERDIER – NYE MODELLER?

Allerede da Lipset og Rokkans bok ble publisert i 1967 var det «fastfrosne» partisystemet og skillelinjene som de beskrev (Lipset & Rokkan 1967: 50) i ferd med å tine. Internasjonalt spilte motstanden mot Vietnamkrigen en viktig rolle. I USA ble Michigan-modellens vektlegging av langsiktige bånd utsatt for kritikk. Den la for liten vekt på den aktivt kalkulerende velgeren, ble det hevdet (Listhaug 1989). Rasjonelle modeller, som blant annet Anthony Downs medianvelgerteorem, ble sett på som mer relevante enn partiidentifikasjonsmodellen (Downs 1957; Davis et al. 1970; Enelow & Hinich 1984). En hovedidé i rasjonelle modeller er at velgerne minimierer avstanden mellom partiets politikk og egne standpunkter. I Downs modell skjer dette langs en éndimensjonal akse, der hovedtyngden av velgerne befinner seg i sentrum. Denne forutsetningen ble imidlertid kritisert av europeiske forskere. De hevdet at dette ikke passet inn i flerdimensjonale flerpartisystemer (Narud 1996a). Senere hevdet forkjemperne for retningsteorien at velgerne ikke nødvendigvis foretrekker det partiet som ligger nærmest, men heller det partiet som representerer en politisk retning som velgerne identifiserer seg med (Rabinowitz & Macdonald 1989; Listhaug et al. 1990; Macdonald et al. 1995).

Svekkelsen av tradisjonelle bånd mellom sosial bakgrunn og stemmegivning (Valen & Aardal 1983: 244; Franklin et al. 1992) bidro ytterligere til at velgernes standpunkt i aktu-

22. Allerede i Lipset og Rokkans bok finner vi eksempel på skillelinjer som ikke har en sosial-strukturell forankring, nemlig i Finland (Allardt & Pesonen 1967).

elle politiske saker kom i fokus. Men på samme måte som «issue voting» var en utfordring for Michigan-modellen, ble dette også en utfordring for skillelinjemodellen. Flere hevdet at norsk valgforskning var for bundet av de tradisjonelle skillelinjene og ikke evnet å se at verden hadde forandret seg. Det var særlig den klassiske motsetning mellom høyresiden og venstresiden – konflikten på arbeidsmarkedet i Rokkan og Valens vokabular – som ble angrepet. Gunnar Grendstad (1993) hevdet f.eks. at: «denne måten å forstå politikk på er over tid blitt komprimert inn i analytisk fattigdom hvor dagens bilde holdes oppe av politisk retorikk, journalistisk stenografi og en valgforskning som har vært i teoretisk eksil siden 1960-tallet». Både Francis Sejersted og Iver B. Neumann sluttet seg til kritikken (Sejersted 1997; Neumann 1998). Også internasjonalt mente mange at samtidens og fremtidens politiske landskap måtte defineres «hinsides» høyre-venstreaksen slik Anthony Giddens uttrykte det (Giddens 1994, 1998).

Rent bortsett fra at valgforskningen helt fra begynnelsen av hadde vist at norsk politikk *ikke* var éndimensjonal, var valgforskerne allerede på 1970-tallet i ferd med å løse opp bindingene til den strukturelle modellen. Selv om man var opptatt av velgernes syn på aktuelle stridsspørsmål allerede i 1957, innrømmet Valen at «temaet [ble] forholdsvis lite påaktet i de tidligste undersøkelsene» (Valen & Aardal 2000: 110). Willy Martinussens bidrag i boken *Velgere og politiske frontlinjer* – der han analyserer politiske stridsspørsmål ved valgene i 1957, 1965 og 1969 – representerer et viktig unntak (Martinussen 1972b, 1972a).

Spørsmålet om velgerne er i stand til å se ulike stridsspørsmål i sammenheng har helt siden Philip E. Converses artikkel «The Nature of Belief Systems» i 1964 vært et hett diskusjonstema. De norske valgundersøkelsene har bidratt til denne diskusjonen. Data helt tilbake til slutten av 1970-tallet viser at holdninger til politiske stridsspørsmål henger i hop i teoretisk og substansielt meningsfylte knipper.²³ Det gjelder synet på offentlig-privat virksomhet, religiøse-sekulære verdier, miljøvern og innvandring. Disse holdningsknippene er stabile over tid, noe som styrker troen på at de representerer mer grunnleggende politiske orienteringer. Det finnes dessuten en kontinuitet fra den tradisjonelle skillelinjemodellen til mer saksorienterte modeller. Offentlig-privat dimensjonen er en videreføring av den klassiske høyre-venstreaksen, motsetningen mellom religiøse og sekulære verdier er en videreføring av Rokkan og Valens moralsk-religiøse dimensjon, mens miljø og innvandring representerer ideologiske strømninger som vokste frem i løpet av 1970- og 1980-tallet. I tillegg kommer selvsagt sentrum-periferikonflikten som dukker opp med jevne mellomrom. Analyser av individuelle holdninger og offentlig opinion er blitt et fast innslag i valganalysene. På dette området skiller de norske undersøkelsene seg fra flere andre lands valgundersøkelser. Utviklingen av et stort batteri av holdnings- og policyspørsmål gjør det det mulig å studere velgernes subjektive reaksjoner og preferanser på bred basis. Dette representerer trolig ett av det norske Valgforskningsprogrammets viktigste bidrag. Man fanget blant annet opp opinionsstrømninger knyttet til miljøvern og innvandrings skepsis på et tidlig tidspunkt (Aardal 1993, 1995).

23. Henry Valen og Olof Petersson publiserte i 1979 en faktoranalyse av holdningsspørsmål fra valgundersøkelsen i 1976 i Sverige og i 1977 i Norge. De fant en overraskende lik ideologisk struktur i de to landene. (Petersson & Valen 1979).

Det kan synes rart at Henry Valen var med på å «skrote» skillelinjemodellen i sin rene, strukturelle form, men som Ole Berg har påpekt var Valen «egentlig hele tiden [] lite bundet av interesseperspektivet. Han tar ideologier og saksoppfatninger alvorlig som noe som dels kan eksistere *uavhengig* av [egne] interesser, for eksempel utenrikspolitiske holdninger eller syn på miljøvern» (Berg 1984: 27). Interessant nok foreslo Valen å trekke inn velgernes subjektive plassering på høyre-venstreaksen i en artikkel han skrev sammen med Rokkan, men da protesterte sistnevnte. Han mente det ikke «passet inn» i modellen,²⁴ men som Frode Berglund har vist, er det grunn til å hevde at det ideologiske aspektet ved skillelinjemodellen er blitt betydelig underkommunisert (Berglund 2003b).

Omtrent samtidig med at man innenfor rammen av Valgforskningsprogrammet fokuserte mer på stridsspørsmål og politiske orienteringer, presenterte Ronald Inglehart sin teori om overgangen fra materialistiske til postmaterialistiske verdier, i en stille revolusjon (Inglehart 1977).²⁵ Ingleharts firespørsmålsbatteri ble stilt i valgundersøkelsene i 1997 og 2001, men koblet seg i liten grad på de øvrige holdningsdimensjonene. Senere analyser og funn viser imidlertid et sammenfallende mønster med det Herbert Kitschelts (Kitschelt 1994, 1997) og Hanspeter Kriesi (Kriesi et al. 2008; Kriesi 2010) finner i sine analyser. Også norske velgere kan plasseres i et politisk rom bestående av en «gammel» høyre-venstre akse og en ny «frihetlig-autoritær-akse», selv om ikke alle elementer i den sistnevnte aksene finnes i de norske analysene (Aardal 2015).

MOT MER DYNAMISKE MODELLER

Svekkelsen av de sosialstrukturelle båndene og økt betydning av politiske holdninger og verdier, falt i tid sammen med tre andre tendenser blant velgerne, ikke bare i Norge, men også i mange andre land. For det første økte andelen som skiftet parti fra valg til valg. For det andre økte andelen som bestemte seg i løpet av valgkampen eller like før valget. For det tredje sank andelen som identifiserte seg med et politisk parti eller som var medlem av et parti. I Norge skjøt denne utviklingen fart midt på 1980-tallet (jf. Aardal & Valen 1995; Aardal & Bergh 2015). Dette brakte med seg større usikkerhet og mindre forutsigbarhet enn før, og aktualiserte studier av det som skjer i løpet av en hektisk valgkamp og ikke minst mediernes rolle. Den store valgkampstudien i 2001 var den første store, systematiske kartlegging og analyse av disse spørsmålene i Norge. Analysene viste at velgernes dagsorden og deres syn på partienes sakseierskap var viktig for stemmegivningen (Aardal

24. Henry Valen sa dette i muntlige overleveringer til Bernt Aardal. Selvplassering på høyre-venstreaksen ble målt første gang i valgundersøkelsen i 1973. Rokkan fikk for øvrig viljen sin når det gjaldt den aktuelle publikasjonen (Valen & Rokkan 1974).

25. I Norge ble Ingleharts perspektiv særlig fanget opp av Oddbjørn Knutsen (Knutsen 1985, 1986, 1988). Ingleharts firespørsmåls-batteri ble stilt i valgundersøkelsene i 1997 og 2001, uten at man fant at andelen postmaterialister økte over tid slik teorien forutsatte. Disse spørsmålene koblet seg heller ikke til noen av de øvrige holdningsdimensjonene i faktoranalysen, selv om det i 2001 var en viss korrelasjon mellom materialisme-postmaterialismeindeksen på den ene side og indekser knyttet til innvandring og miljøvern på den andre (Aardal 2003:69-77). Et annet interessant perspektiv tok utgangspunkt i Mary Douglas og Aaron Wildavskys kulturteori, uten at dette fikk noe varig gjennomslag i norske velgeranalyser (Grendstad & Rommetvedt 1996; Grendstad 2003).

et al. 2004; Karlsen 2004; Karlsen & Narud 2004). Senere analyser har underbygget at koblingen mellom dagsorden og sakseierskap er sentral for velgerne (Karlsen 2015). Dels skjer det endringer i løpet av en regjeringsperiode i form av «regjeringssslitasje» (Bergh 2015), og dels endres oppfatningene av hvilke partier som har den beste politikken – dvs. sakseierskapet (Karlsen 2004). Hvordan partiene og politikerne «gjør det» spiller en større rolle enn før. Denne tendensen ser vi enda sterkere i andre land. Britiske valgforskere forklarer f.eks. valg av parti med politisk innsats og «performance», noe som måles med partilederens popularitet, partiidentifikasjon (i betydningen løpende oppdatering eller «running tally») (Fiorina 1981), og hvilke partier som har den beste politikken i sentrale valenssaker (Clarke et al. 2004; Clarke et al. 2009; Whiteley et al. 2013).

I lys av de store velgerskiftningene fra valg til valg, virker det fornuftig å flytte det analytiske blikket fra langsiktige bindinger – enten de er sosiale eller ideologiske – til mer dynamiske faktorer. Fokuset flyttes med andre ord nærmere den trange enden av Michiganforskerens årsakstrakt. Dette i motsetning til Rokkans prosjekt i tiden etter 1957-undersøkelsen der han beveget seg «lenger og lenger inn i historien, [og] lenger og lenger ut i geografien» (Rokkan 1974b: 17). Men jo nærmere vi kommer den trangeste enden av trakten, jo mindre blir avstanden mellom det vi ønsker å forklare og det vi forklarer det med. Jaget etter høyere forklart varians kan imidlertid føre til at vi kommer faretruende nær tautologien!

På den annen side ser vi at gamle mønstre brytes opp. På 1980-tallet diskuterte man om svekkelsen av de sosiale båndene mellom velger og parti representerte en frakobling (dealignment) eller en omkobling (realignment) (Dalton et al. 1984). Mye tyder på at nye mønstre dukker opp uten at gamle mønstre forsvinner helt, men konsekvensen er at kompleksiteten øker (Dalton & Klingemann 2009). Dette fører uvegerlig til økte krav både til datainnsamling, empiriske analyser og teoriutvikling. Dette er noe av bakgrunnen for at vi i de senere årene har ordnet analysene i modeller hvor vi ser på sosialstrukturelle forhold, verdier og politiske orienteringer, den politiske dagsorden og «performance» i sammenheng (Aardal 2007; Aardal & Karlsen 2008; Aardal 2011; Aardal et al. 2015).²⁶

VEIEN VIDERE

Spørsmålet om hva vi har lært etter 60 års valgforskning kan ikke besvares med en kort liste av «funn». Vi kan heller ikke si at vi har funnet den endelige forklaringsmodellen for velgeratferd, om noen slik finnes. Vi er fortsatt underveis. Mer enn å forplikte oss på én teoretisk og analytisk tolkningsramme er det en målsetning å holde en «åpen teoretisk diskusjon og empirisk testing av ulike perspektiver og modeller», slik det er formulert tidligere (Valen & Aardal 2000: 116; Aardal & Valen 2001: 104). Utfordringen er å finne balansen mellom ulike typer av forklaringsvariabler og perspektiver, samtidig som man er nysgjerrig på nye sammenhenger og fenomener. Kanskje bør vi gå nærmere inn på hvordan kognitive skje-

26. Selv om sosialstrukturelle forhold spiller mindre rolle enn tidligere, er de fortsatt viktige (se også Knutsen 2009, 2012; Knutsen 2014). Fordelingen av goder og byrder vil fortsatt gi opphav til politisk uenighet.

maer etableres og utvikles, og hvordan emosjonelle bånd mellom velgere og partier oppstår og forsvinner. I motsetning til journalister og pr-rådgivere skal valgforskere *ikke* slå seg til ro med påstander om at «forklaringen» er en udefinerbar X-faktor!

Valg følger valg. Det er demokratiets pulsslag. En forskning som studerer valgfaterferd må derfor også følge med tiden både empirisk og teoretisk. Valgforskningen kommer ikke med *sluttrapporter*, snarere tvert imot, men tradisjonelle intervjuundersøkelser som de som har vært benyttet i programmets 60 år lange historie, er under press. Dels fordi svarprosenten synker og i enkelte tilfeller har nådd et svært lavt nivå, og dels fordi besøksintervjuer blir stadig vanskeligere og mer kostbare å gjennomføre.²⁷ Ny teknologi og nye medier – både sosiale og «a-sosiale» – gir nye muligheter for innhenting av informasjon, men fører med seg andre utfordringer (som f.eks. representativitet).

Det er likevel en glede for meg personlig, etter å ha vært en del av Valgforskningsprogrammet i førti av disse seksti årene, at programmet føres videre. Nå er vi helt i begynnelsen av et forskningsrådsprosjekt som varer til 2023. Bedre rammevilkår gjør det mulig å øke de faglige ambisjonene. Vi ønsker å stimulere til nye innfallsvinkler både når det gjelder forskningsspørsmål, metoder og design. En viktig målsetning er å fange inn valgkampens egenart og dynamikk på en bedre måte enn før. En egen valgkampstudie – i form av et web-panel – vil forhåpentligvis bli et fast innslag i valgundersøkelsene fremover. Vi ønsker også å fornye studiet av variasjoner i valgdeltakelsen, dels med eksperimentelle metoder og dels med registerdata fra et elektronisk manntall som er under utrulling. Vi ønsker også å grave dypere i et av de mest omstridte spørsmålene i norsk politikk, nemlig synet på innvandring og integrasjon. Ideene er mange og arbeidsgruppen er på plass. Samtidig er det ikke alle forskningsspørsmål som kan eller bør løses innenfor rammen av dette forskningsprogrammet alene. Utfordringen er å spenne buen høyt, men ikke så høyt at den brister – enda en gang!

REFERANSER

- Allardt, Erik & Pertti Pesonen. (1967). Cleavages in Finnish Politics. I M. S. Lipset & S. Rokkan (red.), *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Bartolini, Stefano & Peter Mair. (1990). *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barton, Allen H. (1954). *Sociological and Psychological Problems of Economic Planning in Norway*. New York: Columbia University.
- Barton, Allen H. (1998). Occupational Class and Vote in the 1949 Norwegian Election. *Scandinavian Political Studies*, 21, 71-85.
- Berelson, Bernhard, Paul Felix Lazarsfeld & William McPhee. (1954). *Voting*. Chicago: University of Chicago Press.
- Berg, Ole. (1984). Henry Valen – mannen og faget. I O. Berg & A. Underdal (red.), *Fra valg til vedtak*. Oslo: Aschehoug.

27. I den siste runden av Ipsos undersøkelse Norsk Monitor var svarprosenten helt nede i fire prosent (Hellevik 2015). Svarprosenten for den første valgundersøkelsen i 1957 var 87,6, mens den var 55 i 2013.

- Bergh, Johannes. (2015). Regjeringsvalget 2013 – avgjort av regjeringssslitasje? I B. Aardal & J. Bergh (red.), *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013* (s. 201-218). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Berglund, Frode. (1994). *Partiidentifikasjon: en teoretisk og empirisk avklaring*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Berglund, Frode. (1997). Partiidentifikasjon på vei ut? En kohortanalyse. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 38(3), 333-357.
- Berglund, Frode. (2003a). *Partiidentifikasjon og politisk endring. En studie av langsiktige tilknytninger blant norske velgere 1965-1997*. Dr. polit. avhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Berglund, Frode. (2003b). Valget i 2001 – skillelinjemodellens endelikt? I B. Aardal (red.), *Velgere i villrede... En analyse av stortingsvalget 2001* (s. 107-137). Oslo: N. W. Damm & Søn.
- Berglund, Frode. (2004). *Partiidentifikasjon og politisk endring. En studie av langsiktige tilknytninger blant norske velgere 1965-1997*. Oslo: Unipax.
- Campbell, A., G. Gurin & W. Miller. (1954). *The Voter Decides*. Evanston, Ill.: Row, Peterson & Co.
- Campbell, Angus & Henry Valen. (1961). Party Identification in Norway and the United States. *Public Opinion Quarterly*, 25, 245-268.
- Clarke, Harold D., David Sanders, Marianne C. Stewart & Paul Whiteley. (2004). *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, Harold D., David Sanders, Marianne C. Stewart & Paul F. Whiteley. (2009). *Performance Politics and the British voter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Converse, Philip E. & Henry Valen. (1971). Dimensions of Cleavage and Perceived Party Distances in Norwegian Voting. *Scandinavian Political Studies*, 6, 107-152.
- Dalton, Russel J., Scott C. Flanagan & Paul Allen Beck. (1984). *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.
- Dalton, Russel J. & Hans-Dieter Klingemann. (2009). Overview of political behavior. I R. E. Goodin (red.), *The Oxford Handbook of Political Science* (s. 321-344). Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russel J. & Martin P. Wattenberg (red.). (2000). *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Davis, O.A., M.J. Hinich & M.P. Ordeshook. (1970). An expository development of a mathematical model of the electoral process. *American Political Science Review*, 64(2), 426-448.
- Downs, Anthony. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Enelow, James M. & Melvin J. Hinich. (1984). *The Spatial Theory of Voting: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fiorina, Morris. (1981). *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Franklin, Mark, Tom Mackie & Henry Valen. (1992). *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony. (1994). *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. (1998). *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Grendstad, Gunnar. (1993, 10.09.1993). Høyre, venstre, individ og kollektiv, *Aftenposten Morgen*.
- Grendstad, Gunnar. (2003). Reconsidering Nordic Party Space. *Scandinavian Political Studies*, 26(3), 193-217.

- Grendstad, Gunnar & Hilmar Rommetvedt. (1996). Fem tyver på samme marked? I G. Grendstad & P. Selle (red.), *Kultur som levemåte* (s. 314-329). Oslo: Det norske samlaget.
- Hansen, Andreas Martin. (1899). *Norsk Folkepsykologi*. Kristiania: Jacob Dybwads Forlag.
- Havstad, Lars A. (1882). Stortingsvalgene i 1882. *Nytt Tidsskrift*, 587-592.
- Hellevik, Ottar. (2015). Extreme nonresponse and response bias. A «worst case» analysis. *Quality and Quantity*, 50(5), 1969-1991.
- Holmberg, Sören. (1994). Party Identification Compared across the Atlantic. I M. K. Jennings & T. Mann (red.), *Elections at Home and Abroad. Essays in Honor of Warren Miller*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Inglehart, Ronald. (1977). *The Silent Revolution – Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Karlsen, Rune. (2004). Valgkamp i flerpartisystem – aktualisering av saker og kamp om eierskap. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 45(4), 611-635.
- Karlsen, Rune. (2015). Politiske saker i valgkampen. I B. Aardal & J. Bergh (red.), *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013* (s. 32-48). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Karlsen, Rune & Hanne Marthe Narud. (2004). Organisering av valgkampen – «tradisjonell eller moderne»? I B. Aardal, A. Krogstad & H. M. Narud (red.), *I valgkampens hete. Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet* (s. 112-137). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kitschelt, Herbert. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert. (1997). *The Radical Right in Western Europe*. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Knutsen, Oddbjørn. (1985). *Politiske verdier, konfliktlinjer og ideologi – Den norske politiske kulturen i komparativt perspektiv*. Oslo: Institutt for statsvitenskap Universitetet i Oslo.
- Knutsen, Oddbjørn. (1986). Political cleavages and political realignment in Norway: The new politics thesis reexamined. *Scandinavian Political Studies*, 9(3), 235-263.
- Knutsen, Oddbjørn. (1988). Partipolitiske skillelinjer i avanserte industrisamfunn. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 29, 155-175.
- Knutsen, Oddbjørn. (2009). Sosiale klasser og velgeradferd. I R. Malnes (red.), *Prekær politikk*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Knutsen, Oddbjørn. (2012). Social structure and party choice in Norway and Slovakia: a loosening of ties? I H. Baldersheim & J. Bátorá (red.), *The Governance of Small States in Turbulent Times. The Exemplary Cases of Norway and Slovakia* (s. 123-156). Opladen, Berlin, Toronto: Barbara Budrich Publishers.
- Knutsen, Oddbjørn. (2014). Konfliktlinjer i norsk politikk – utvisking eller forandring? I H. Baldersheim & Ø. Østerud (red.), *Det norske demokratiet i det 21. århundre* (s. 176-200). Bergen: Fagbokforlaget.
- Knutsen, Oddbjørn & Elinor Scarbrough. (1995). Cleavage Politics. I J. v. Deth & E. Scarbrough (red.), *The Impact of Values* (s. 492-523). Oxford: Oxford University Press.
- Kriesi, Hanspeter. (2010). Restructuration of Partisan Politics and the Emergence of a New Cleavage Based on Values. *West European Politics*, 33(3), 673-685. doi:10.1080/01402381003654726
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier & Timotheos Frey. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lazarsfeld, Paul F., Bernard Berelson & Hazel Gaudet. (1944). *The People's Choice. How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Duell, Sloan and Pearce.
- Lipset, Seymour M. & Stein Rokkan. (1967). *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Listhaug, Ola. (1989). Gamle og nye modeller i valforskninga: eit oversyn. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 30(4), 339-360.
- Listhaug, Ola, Stuart Elaine Macdonald & George Rabinowitz. (1990). A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems. *Scandinavian Political Studies*, 13, 227-254.
- Macdonald, Stuart Elaine, Ola Listhaug & George Rabinowitz. (1995). *Issue competition and multiparty politics: insights from the 1993 Norwegian national election*. [Trondheim]: [S.E. Macdonald].
- Martinussen, Willy. (1972a). Politiske standpunktmonstre 1969. I H. Valen & W. Martinussen (red.), *Velgere og politiske frontlinjer* (s. 158-199). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Martinussen, Willy. (1972b). Velgerne og de politiske stridsspørsmål 1965. I H. Valen & W. Martinussen (red.), *Velgere og politiske frontlinjer. Stemmegivning og stridsspørsmål 1957-1969*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Matthews, Donald R. & Henry Valen. (1999). *Parliamentary representation: the case of the Norwegian Storting*. Columbus, Ohio: Ohio State University Press.
- Narud, Hanne Marthe. (1988). «Vis meg din liste og jeg skal si deg hvem du er!»: avisenes dekning av nominasjoner: en innholdsanalyse av endel avisers omtale av nominasjonene foran stortingsvalget i 1965 og 1985. Oslo: Universitetet.
- Narud, Hanne Marthe. (1996a). Om rasjonalitetsmodeller i valgforskningen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 37(2), 147-178.
- Narud, Hanne Marthe. (1996b). *Voters, parties and governments: electoral competition, policy distances and government formation in multi-party systems*. Oslo: Institute for Social Research.
- Narud, Hanne Marthe & Henry Valen. (2007). *Demokrati og ansvar. Politisk representasjon i et flerpartisystem*. Oslo: Damm & Søn.
- Neumann, Iver B. (1998). Politikken etter globaliseringen. *Tidens Tegn*, 6(4), 25-27.
- Nørstebø, Guttorm, Stein Rokkan & Henry Valen. (1958). *Valgundersøkelsene 1957: Rapport om arbeidet frem til 31. desember 1957. Notat datert 15. januar 1958*.
- Petersson, Olof & Henry Valen. (1979). Political Cleavages in Sweden and Norway. *Scandinavian Political Studies*, 2(4), 313-331.
- Pettersen, Per Arnt. (1981). Identification, Agreement and Government Performance: The Relative Impact of Voting. *Scandinavian Political Studies* (4), 221-252.
- Rabinowitz, George & Stuart Elaine Macdonald. (1989). A Directional Theory of Issue Voting. *American Political Science Review*, 83(1), 93-121.
- Robinson, William S. (1950). Ecological Correlations and the Behavior of Individuals. *American Sociological Review*, 15(3), 351-357.
- Rokkan, Stein. (1958). *Valgundersøkelsen 1957. Kapitteloversikt for det norske fellesbind: 2, utkast. Datert 1. desember 1958*. Bergen.
- Rokkan, Stein. (1959). *Stortingsvalget 1957: en sammenfatning av et sett samfunnsvitenskapelige undersøkelser og analyser. Kapitteloversikt for fellesbindet: 3. utkast. Datert 1. juli 1959*. Bergen.
- Rokkan, Stein. (1970). *Citizens, Elections, Parties*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein. (1974a). Henry Valen på femtiårsdagen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 15, 85-86.

- Rokkan, Stein. (1974b). Politisk forskning i Norge: tilbakeblikk og utsyn *Foredrag ved årsmøtet i Chr. Michelsens Institutt 15. mars 1974* (bind). Bergen: A.S. John Griegs Boktrykkeri.
- Rokkan, Stein. (1975). Sentrum og periferi, økonomi og kultur: modeller og data i kliometrisk sosiologi. *Studier i historisk metode*, 10, 129-155.
- Rokkan, Stein & Henry Valen. (1957). *Forslag til opplegg av empiriske undersøkelser av sosiale prosesser og individuelle reaksjoner under stortingsvalget 1957*. Forarbeid til memorandum, april 1957. Oslo.
- Rokkan, Stein & Henry Valen. (1962a). Mobilization of the Periphery. I S. Rokkan (red.), *Approaches to the Study of Political Participation*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Rokkan, Stein & Henry Valen. (1962b). The Mobilization of the Periphery: Data on Turnout, Party Membership and Candidate Recruitment in Norway. *Acta Sociologica*, 6, 111-158.
- Rokkan, Stein & Henry Valen. (1964). Regional Contrasts in Norwegian Politics. I E. Allardt & Y. e. Littunen (red.), *Cleavages, Ideologies and Party System* (s. 162-238). Helsinki: Westermarck Society.
- Rommetvedt, Hilmar (red.). (1997). *Verdier og valg: oljehovedstadens politiske kulturlandskap*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Rosenlund, Lennart. (2000). *Social structures and change: applying Pierre Bordieu's approach and analytic framework*. Stavanger: Høgskolen i Stavanger
- Sartori, Giovanni. (1969). From the Sociology of Politics to Political Sociology. I S. M. Lipset (red.), *Politics and the Social Sciences*. Oxford: Oxford University Press.
- Sartori, Giovanni. (1997). The Sociology of Parties: A Critical Review. I H. Daalder & P. Mair (red.), *Western European Party Systems: Continuity and Change*. London: Sage.
- Seip, Jens Arup. (1975). Modellenes tyranni. Analyse av Stein Rokkans anvendelse av en sentrum-periferi modell på norsk historie. *Studier i historisk metode*, 10, 101-123.
- Sejersted, Francis. (1997). Parlamentarismens suspensjon og embedsmannsstatens gjenkomst. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 14.
- Siegfried, A. (1913). *Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République*. Paris: Librairie Armand Colin.
- Thomassen, Jacques. (1976). Party identification as a cross-national concept: Its meaning in the Netherlands. I I. Budge, I. Crewe & D. Farlie (red.), *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley and sons.
- Valen, Henry. (1954). *Nominasjon av stortingskandidater i Det norske arbeiderparti*. Magisteravhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Valen, Henry. (1969). De politiske partiene. I O. Johnsrud & T. Sandberg (red.), *Politisk ABC* (s. 126-167). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Valen, Henry. (1974). Valgforskning og politikk. Tilsøring eller avklaring. I M. Sundt Mortensen (red.), *I forskningens lys. NAVF 1949-74*. Oslo: Lyche.
- Valen, Henry. (1992). Valgforskeren Stein Rokkan. I B. Hagtvedt (red.), *Politikk mellom økonomi og kultur* (s. 289-293). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Valen, Henry. (1995). Valgforskning – Demokratiet under lupen *P2 Akademiet* (s. 155-167). Oslo: Kulturredaksjonen NRK P2.
- Valen, Henry. (1999). Fra klassekamp til kampen om dagsorden. Norsk valgforskning gjennom 40 år. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 16(4), 271-284.
- Valen, Henry. (2006). Valgforsker på gjengrodde stier. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(1), 125-135.

- Valen, Henry & Daniel Katz. (1964). *Political Parties in Norway. A Community Study*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Valen, Henry, Daniel Katz, Willy Martinussen & Philip E. Converse. (1972). *Velgere og politiske frontlinjer: stemmegivning og stridsspørsmål 1957-1969*. Oslo: Gyldendal.
- Valen, Henry & Stein Rokkan. (1974). Norway: Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery. I R. Rose (red.), *Electoral Behavior: A Comparative Handbook* (s. 315-370). London: Macmillan Publishers.
- Valen, Henry & Bernt Aardal. (1983). *Et valg i perspektiv: en studie av stortingsvalget 1981*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Valen, Henry & Bernt Aardal. (1994). The Norwegian programme of electoral research. *European Journal of Political Research*, 25(3), 287-309. doi:10.1111/j.1475-6765.1994.tb00422.x
- Valen, Henry & Bernt Aardal. (2000). Valgforskning i mer enn 40 år. I F. Engelstad (red.), *Kunnskap og refleksjon. 50 års samfunnsforskning*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Whiteley, Paul, Harold D. Clarke, David Sanders & Marianne C. Stewart. (2013). *Affluence, Austerity and Electoral Change in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Øidne, Gabriel. (1957, 1957). Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet. *Syn og Segn*, 63, 97-114.
- Aardal, Bernt. (1993). *Energi og miljø. Nye stridsspørsmål i møte med gamle strukturer*. Rapport 93:15. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Aardal, Bernt. (1994). Hva er en politisk skillelinje? En begrepsmessig grenseoppgang. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 35, 217-248.
- Aardal, Bernt. (1995). Innvandringsfiendtlighet – en politisk understrøm? I B. Aardal & H. Valen (red.), *Konflikt og opinion* (s. 166-178). Oslo: NKS-Forlaget.
- Aardal, Bernt. (2003). Flyktige stemningsbølger eller politiske grunnverdier? I B. Aardal (red.), *Velgere i villrede... En studie av stortingsvalget 2001* (s. 47-81). Oslo: N. W. Damm & Søn.
- Aardal, Bernt. (2007). Avslutning: oljerikdom og mistillit. I B. Aardal (red.), *Norske velgere. En studie av stortingsvalget 2005* (s. 337-356). Oslo: N.W. Damm & Søn.
- Aardal, Bernt. (2011). Et politisk kart over Norge. I B. Aardal (red.), *Det politiske landskap. En studie av stortingsvalget 2009* (s. 363-380). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Aardal, Bernt. (2014). Hvordan studere velgerne? Refleksjoner over norsk valgforskning. I L.-K. Monsen & J.-B. Otterlei (red.), *Valg, velferd og lokaldemokrati* (s. 195-131). Trondheim: Akademika Forlag.
- Aardal, Bernt. (2015). Offentlig opinion – folkets vilje eller tilfeldige ytringer? I B. Aardal & J. Bergh (red.), *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013* (s. 49-75). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Aardal, Bernt & Johannes Bergh. (2015). Systemskifte – fra rødgrønt til blåblått. I B. Aardal & J. Bergh (red.), *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013* (s. 11-33). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Aardal, Bernt, Johannes Bergh & Rune Karlsen. (2015). Hvorfor stemmer velgerne som de gjør? I B. Aardal, J. Bergh & R. Karlsen (red.), *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013* (s. 247-265). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Aardal, Bernt & Rune Karlsen. (2008). *Towards an Integrated and Dynamic Model of Voting*. Paper presentert på Paper prepared for presentation at the XV Nordic Political Science Association (NOPSA) conference Tromsø, August 6-10, 2008.

- Aardal, Bernt, Anne Krogstad & Hanne Marthe Narud (red.). (2004). *I valgkampens hete. Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aardal, Bernt & Henry Valen. (1995). *Konflikt og opinion*. Oslo: NKS-Forlaget.
- Aardal, Bernt & Henry Valen. (2001). Notat om norsk valgforskning *Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Norges offentlige utredninger NOU 2001:3.